

Lengyel András

„Nyelvészekről, nyelvészetről”

Simoncsics Péter memoár-fragmentumairól

A kisgyerekkorától szegedi és Szegedhez ma is ezer szállal kötődő neves finnugor nyelvész, Simoncsics Péter azzal ünnepelte 70. születésnapját, hogy kötetbe gyűjtötte alkalmi írásai egy részét. Ezek a szövegek – emlékező cikkek, nekrológok, sírnál mondott búcsúztatók stb. – kapcsolódnak a nyelvészethez (egyik jobban, erősebben, a másik kevésbé), de többnyire, néhány kivételtől eltekintve, igazában nem nyelvészeti tanulmányok: inkább egy nyelvész múltidéző, nosztalgikus emlékei szakmáról, emberekről, körülményekről, mindazokról és mindarról, akik és amik szerepet játszottak életében, szakmai érlelődésében. Mindegyik írás személyes, nem a vonatkozó szakirodalmat mondja föl, hanem személyes emlékeit, abból a nézőpontból, ahonnan ő látta ezeket az embereket és viszonyokat, de természetesen a nyelvész szakember sokrétű tudásának birtokában. Ez nemcsak a megidézettek szakmai megítélésének biztonságát adja meg, de azt is megmutatja, hogy egy úgynevezett „akadémiai” pályán mozgó értelmiségi hogyan látta azt a szakmai (s nem csak szakmai!) kontextust, amelyben élete és pályája során mozognia lehetett s kellett, s amely kontextus, így vagy úgy, őt is alakította. A megidézett emlékeknek két föltűnő jegye is van. (1) A szereplők, akikről beszél, jóval szélesebb körből kerültek ki, mint a nyelvészet: így például germanista, filozófus, sőt – *horribile dictu!* – matematikus is akad köztük. (2) A szereplők igen nagy százaléka szegedi, vagy élete valamely szakaszában Szegedhez is kötődő értelmiségi. Mindkét jellegzetesség fontos – és tanulságos. Az első azért, mert cáfolja azt a babonát, hogy a tudományos eredmény csupán öntörvényei szerint alakul, s független a kortárs kulturális élet mozgásaitól. A második pedig azért, mert így Szeged utóbbi évtizedeinek egy olyan gondolkodástörténete villan föl, amely – sok vonatkozásban – autentikusabb és mélyebb magyarázatot kínál a város történetéhez, mint ami az eddigi megközelítésekéből fölsejlik. Magam, Simoncsicsnak pár évvel fiatalabb nemzedéktársa, e szereplőket, ha nem is mindegyiküket, ismertem, s így emlékei számomra saját emlékeim kontrollanyagaként is érdekesek. (Az, hogy ő nyelvészként bizonyos dolgokat más szögből látott, természetes, de nem döntő. Minden ember a saját egyéni szemszögéből érzékeli a világot – azért ez a világ valamiképpen mégis egységet alkot.)

Amikor könyvét kézbe véve belelapoztam a tartalomjegyzékbe, meglepve tapasztaltam, milyen sok a közös ismerős: Bálint Sándortól Halász Elődig, Pollák Gyurkától Szőke Gyurkáig, s az ő egyik referenciapontja, a Kalmár házaspár, ha

„féloldalasan” is, nekem magamnak is fontos volt. (A matematikus Kalmár Lászlót én ugyan személyesen nem ismertem, de feleségét, Erzsike nénit: Árvay Erzsébetet igen, s a Kalmár család légköréről, történeti forrásokból is, barátaimtól és ismerőseimtől is voltak információim.) Ez a nagy érintkezési felület kíváncsvá tett, mit látott (meg) e szereplőkből Simoncsics, s amit meglátott, az egyezik-e az én tapasztalataimmal, szerényebben fogalmazva, percepciómmal.

Simoncsics Péter, kisgyerekkorától Szegeden élve és nevelkedve, persze jóval hamarabb lépett be Szeged történetébe, mint én, s így, egyebek közt, neki a már említett Kalmár házaspár is családi adomány volt: szülei, a Simoncsics házaspár és a Kalmár házaspár összejártak, s ebbe az érintkezésbe, értelemszerűen, mindkét család gyermekei belevonódtak. Kalmár Lászlót, a matematikust, a számítógépes projekt egyik magyarországi élharcosát a matematika tudománytörténete nyilván Simoncsicsnál szakszerűbben fogja leírni, de Simoncsics emlékeinek ehhez képest is van egy sor előnye. Az a légkör, amit Kalmáréknál tapasztalt, s amit leírt, az nem pusztán egy nagy matematikus életének színezéke, hanem sok mindenre magyarázatul szolgáló, forrásértékű rögzítése. A tudománytörténet-írás majd ezt is figyelembe kell vegye. A másik. Simoncsics mint nyelvész felfigyelt rá, s a figyelmet fel is hívja rá, hogy Kalmár László a matematika és nyelv viszonyáról is írt egy fontos tanulmányt. S Simoncsics emlékeiből „kiderül”, Kalmár László mellett ott állt felesége, Árvay Erzsébet, aki mellel a Szegedi Fialatok Művészeti Kollégiumának tagja volt. S – ezt már én teszem hozzá – nem is akármilyen tagja: az egyik leggerincesebb, legtisztességesebb tagja. Aki a zsidótörvények felé rohanó országban is hozzá mert menni a zsidó származású Kalmár Lászlóhoz (ami, mint hajdani öreg barátomtól, Ádám Lászlótól tudom, akkor – szomorú tüneteként egy sötét kornak – nagy bátorságnak számított). Évtizedekkel később pedig, amikor a kanyargós pályát s nehéz életet befutó hajdani „művkoll”-tag, Tomori Viola repatriált, s újra Magyarországon próbált megkapaszkodni, Erzsike néni hónapokra befogadta őt. Nem érzelmős volt, hanem humánus, s nem elvileg, hanem gyakorlatilag. Kitűnő ember volt, noha még a Szegedi Fialatok mozgalmának kutatói is homályban hagyják személyét, szerepét.

Bálint Sándor, akinek Szegeden már legendáriuma van (nem érdemtelenül, de mélyebb megértését némileg már deformáló módon), értelemszerűen szintén jelen van Simoncsics Péter emlékeiben. Bálint Sándor már szüleit is tanította, elsőéves egyetemistaként Simoncsics is hallgatója volt, s később is érintkezett életútja a nagy professzoréval. Simoncsics joggal jegyzi meg, hogy „Bálint Sándor alakja különösen alkalmas volt arra, hogy köréje folklorisztikus történetek, anekdotakoszorúk fonódjanak” (138.). (N. B. A Bálint Sándor-kutatás egyik lehetséges iránya éppen itt keresendő.) Amit Sándor bácsiról mond, az nem revelatív újdonság, inkább a más forrásból is ismertek kiegészítése és megerősítése. Emlékei két elemét mégis kiemelendően tartom. Az egyik mindenképpen az, amit Hajdú Péter nyelvészprofesszor Bálint Sándor melletti közbenjárásáról mond – Simoncsics emlékei szerint ugyanis Hajdú volt az, aki meggyőzte Ortutay Gyulát, hogy interveniáljon a letartóztatott Bálint Sándor mellett. Ez többszörösen figyelemre méltó momentum. (Nincs itt hely ennek kifejtésére, de célszerű leszögezni.) A másik, megvallom, meg is lepott: Simoncsics utal a mesélgető Bálint Sándorra, s megemlíti, hogy Radnótirol azt mondta neki: „a legtisztább embőr, akit ismertem” (141.). Ami ebben meglepett az

az, hogy nekem is szinte szóról szóra ezt mondta. Az egyetem központi épülete előtt, a Dugonics téren beszélgettünk (valamikor a hetvenes évek második felében), József Attiláról és Radnóti-ról kérdeztem, s Radnótit akkor előttem is így definiálta. (Csak zárójelben jegyzem meg, hogy József Attila emberi minősítése elől viszont kitért, bár nem volt nehéz nem észrevennem, vele komoly fenntartásai voltak.) – Simoncsics idevágó emlékidézéseibe sajnos itt-ott néhány lapszus is becsúszott: Bálint Sándor és Radnóti nem voltak évfolyamtársak, Koncz János (akkor) nem első titkára, hanem csak ideológiai titkára volt a megyei pártbizottságnak stb. De ezek inkább csak apróbb tollhibák.

A legfontosabb portré mégis, azt hiszem, a Halász Előd professzorról írott (*Egy cinikus bölcsről*). Az a karakterisztika, amelyet Simoncsics itt fölvezet róla, figyelemre méltóan realiztikus. A germanista Halász kivételesen jó képességű, művelt, tájékozott, iróniára s öníroniára egyaránt hajlamos szegedi professzor volt – akiben, lehetőségként, sokkal több rejlett, mint amit meg tudott valósítani. Sorsa szomorú fintora, s az (akkori) szegedi viszonyokról, áttételesen, sokat elmond, hogy voltaképpen csak két momentum rögzült róla: a magyar–német és a német–magyar szótár – s legendáriuma. Halász ugyanis kényszerűségből (önvédelemből) szótárkészítő lett, pedig alkatilag inkább elméleti ember volt, „filozófus”. (Zárójelben érdemes megjegyezni, az ötvenes években többen is hasonló önvédelmi technikával éltek Szegeden – s éltek túl az akkori politikai légkört. A szilenciumra ítélt Bálint Sándor például ekkor készítette el a *Szegedi szótárt*, a főiskoláról, politikai okokból száműzött régi illegális kommunista, Vajda László – melleleg: legendásan jó irodalompedagógus – ekkor készítette el Móra Ferenc írásainak bibliográfiáját stb. Rájuk is, de a rezsimre is jellemző, hogy ezeket a nagyon hasznos, ám fölöttébb munkaigényes munkákat, ha megtűrtként is, elvégezheték – s ők el is végezték. Méghozzá a feladattal belsőleg is azonosulva.) A *legendárium* pedig, amely Halászlól kialakult, s ismerősei fejében ma is él róla, egy öntörvényű, okos ember portréját – és személyisége fegyverként forgatott tüskéit dokumentálja. Arcát persze, egyáltalán nem meglepő módon, utóbb az őt megtagadó, s a konjunktúrák szélirányába beálló tanítványai nagyon hatásosan és tartósan rongálták (a szakmai karrier érdekében „célszerű” volt leválni róla), ma pedig már a szükségképpen bekövetkező felejtés is ellene dolgozik. Simoncsics portréja már csak e körülmények miatt is fontos, sőt, a régészetből kölcsönvéve a szót: igazi „leletmentés”. Itt s most nem állhatom meg, hogy Halász Előd jellemzésére három példát magam is meg ne említsek. (1) Halász a bölcsészkar épületében, a liftnél találkozik a „Setét Lajos”-ként emlegetett, erősen „ideologikus” szerepkörű, bornírt professzortársával, aki kérdőre vonja: igaz-e, hogy azt mondta róla, hogy alkalmatlan a tanszékvezetői poszt betöltésére? Halász egy pillanatig elgondolkodott, kivárt, majd így szólt: „Nézd Dezső, nem emlékszem, hogy mondtam-e. De hogy gondoltam, az biztos.” Jellegetes Halász-riposzt. (2) Halász a Hősök Kapujánál, a földön ül. Ittas, már hajnal van. Valami buliból mennek haza a hallgatók. Halász odainti őket magához: „Jól nézzenek meg, ilyen részeg dékánt nem mindig láthatnak.” Öníroniája, személyisége lényeges jegye itt is hibátlanul működött. (3) Az egyetemi könyvtár folyóiratosztályán a Pester Lloyd valamelyik évfolyamát akarja megnézni. A nejlonzacskóba rakott, egymásra helyezett évfolyamok közül ez a legalsó. A kívánt évfolyamot a nagy kupac aljáról az osztály nyugdíjas mindenesének, Wischner Lajosnak, az ugyancsak legendás „Lajos

bácsinak” kell kibányásznia, aki hét vagy nyolc nyelven beszél, de egyen se, magyarul sem tökéletesen. Lajos bácsi mérges, s mivel nem veszi észre, hogy Halász már a háta mögött áll, morog: „Fene beled Halász Eled!” Halász nevet, s a professzori tekintély „védelme” helyett, s pláne valami retorzió helyett meghívja az öreget a Lófarába (ma ez a Reök) sörözni. A három történetben közös (egymást kiegészítő és erősítő) az észjárás.

A Halász-portré kiegészítő eleme a Suki Béláról írott belső, rejtett miniportré. Suki, a „kandidátus cigányprímás”, a város egyik legjobb történelemtanára, Kierkegaard, Heidegger, s más akkoriban meg sem igen tűrt filozófusok értője és értő interpretátora, esténként Halász ivócimborája. Azokban az években kettejük kocsmai beszélgetései jelentették Szegeden az igazi filozófiát. (Egy háttéradat a viszonyok jellemzéséhez: Dani Tivadar, egy ideig kollégám az egyetemi könyvtárban, a *Vagy-vagy* fordítója, amikor elkészült a fordítással, egy bekötött példányt fölajánlott a könyvtárnak, helyezték el az állományban. T.-né U. Éva, az „illetékes” osztályvezető, akinek egyetemi státusa a „feleség” szóval adható meg, elhárította az ajánlatot: „Ki az a Kierkegaard?”)

A Pollák Györgyről rajzolt portréért külön hálásak lehetünk Simoncsicsnak. Pollák matematikus volt, és széleskörűen művelt, tájékozott, játékra is hajlamos kultúremler. Hogy milyen szintű matematikus volt, azt, azt hiszem, sem Simoncsics, sem én nem vagyunk illetékesek megmondani. De hogy egy bizonyos – magas – szintet megütött, az valószínű. A szegedi matematikai iskola, amelyhez tartozott, enélkül bizonyára kivetette volna magából. Hogy igazi kultúremler volt, annak viszont ezer tanújelét adta – Simoncsics is beszél ezekről. S a magam tapasztalatai is ezt erősítik. Amikor például Bari Károly festményeiből, rajzaiból csináltam kiállítást (Bari nemcsak költő, hanem igen jó, eredeti képzőművész is!), a megnyitón Pollák Gyurka is ott volt, s azonnal felismerte Bari tehetségét, eredetiségét. Vásárolt is volna a képekből, de Karcsi makacs ember, nem vált s válik meg képeitől, noha a képeiért kapható pénznek nagyon is helye lett volna nála. A másik példa: amikor nem sokkal öngyilkossága előtt Tánccs Gábor (az 56-os Petőfi Kör hajdani titkára) Szegedre látogatott, Ilia Mihály és én vártuk az állomáson – Ilia volt a meghívója, vendéglátója. S míg a villamosra vártunk, ki tűnt föl? Pollák Gyurka. Valahonnan megtudta, hogy régi barátja, Tánccs akkor érkezik, s ő is kisietett eléje. Őszintén szólva, nem gondoltam volna, hogy ismerik egymást. (Tánccs akkor flekkes embernek számított, valahol a megtűrt és a tiltott határán.) A harmadik példa későbbi: az Ortutay-kollégium hátrányos helyzetű diákjai számára Pollák afféle ismeretbővítő, felzárkóztató népfőiskola-szerű lehetőséget szervezett – mindenféle intézményi háttér és szervezett támogatás nélkül, önerőből. Pollák Gyurka természetesen nem volt „narodnyik”, de a kulturális esélyegyenlőség megteremtését komolyan vette, szívügyének tekintette, és tett is érte. S ami még ennél is jellemzőbb rá: ő erről nem fecsegett, hanem cselekedett érte. Akkor, amikor a „Nyugathoz való gyors fölzárkózás” illúziórendszere még értelmes embereket is lefegyverzett, sültgalamb-várásra késztetett.

Summa summarum: a hátra tett kézzel, kezében aktatáskájával sétáló Pollák György városképi jelentőségű szegedi figura volt. Igazi kultúremler.

A könyv címe természetesen nem véletlenül: *Nyelvészekekről, nyelvészetéről*. A „kályha”, ahonnan Simoncsics elindul, szakmája, a nyelvészet. A kötet élén, *Előszó helyett* egy

interjú olvasható, amelyet a kiadó vezetője, Kiss Gábor készített vele. Ez sok mindent elmond Simoncsics Péterről, akinek itt már első mondata is fontos önmeghatározás: „Pontosítanék: összehasonlító nyelvész vagyok, akinek kutatási területe a finnugor (uráli) nyelvek körére korlátozódik.” Amit azután az összehasonlító módszerről elmond, az azt is érthetővé teszi, miért s hogyan terjed túl érdeklődése a szorosan vett nyelvi tényeken. De ez az interjú egyben kísérletező-felfedező beállítódására is fényt vet, így például arra, hogy felfedezte magának, s érdemesnek tartotta lefordítani Thass-Thienemann Tivadar Amerikában született pszicholingvisztikai monográfiáját. Ez a tény megint sok mindenről árulkodik. Egyrészt a szerző nem akar ki: Thienemann Tivadar néven, még itthon, megírta a legjobb magyar irodalomszociológiát, az *Irodalomtörténeti alapgalmakat*, amelyből évtizedekkel később reprintkiadás is született, de amelynek jelentőségét a magyar irodalomtudomány máig nem fogta föl teljesen. Ám Simoncsics előtt két tanára, a nyelvész Hajdú Péter (!) és a germanista Halász Előd is nagy elismeréssel emlegette a könyvet és szerzőjét. Simoncsics tehát „tudta”, hogy „ki” a szerző. S az Amerikában született pszicholingvisztikáról az is kiderült számára, hogy egy más területen ugyancsak úttörő mű: a *kognitív nyelvészet* egyik előfutára. S ez az összefüggés megint arra hívja föl a figyelmet, Simoncsics Péter érdeklődése a hagyományos értelemben vett nyelvészetnél szélesebb körű. Pontosabban: a nyelvi tények és az „egyebek” az ő értelmezési horizontján összekapcsolódnak, szerves egységet alkotnak. Így érthetővé válik, hogy nyelvészekről és más szakmabeliekről egyaránt ír könyvében, miként az is, hogy azok a nyelvészek, akiket, ha röviden is, bemutat, nem véletlenül, hanem tudatos megfontolás eredményeként kerültek a könyvbe: Hajdú Péter, Schmidt Éva, Robert Austerlitz, Lotz János, Alo Raun, Décsy Gyula, Vászolyi Erik, Szépe György, Laziczius Gyula. Nem érdektelen névsor! És szakmai és életrajzi összefüggések egyaránt felfedezhetők választása hátterében.

A szorosabb értelemben vett nyelvészeti kérdésekről, nem lévén nyelvész, nem érzem illetékesnek magam ítélni. Csak néhány, számomra is fontos momentumot emelnék ki. Az egyik az, amit Karácsony Sándor, Lotz János és Laziczius Gyula kapcsán mond: „Mindannyiuk pályája a mából visszatekintve olyan tájat idéz, ahol a mainstream lapályából teljesítményeik magányos csúcsocként emelkednek ki.” (13.) Ez a „mainstream lapály”, ez a finom kritika önmagában megszerezte számomra a könyv hitelét. A másik, a könyvön, egy-egy utalás erejéig végighúzódik Karácsony Sándor neve. Nem kritikátlan vele, de nem véletlen, hogy ilyen sok összefüggésben fölbukkan a név. S az sem, hogy már Kalmár Lászlóké körében is érzékelhető volt ez az inspiráció, de még Vekerdi László kapcsán is megemlíthető. Karácsony, jól érzi Simoncsics, minden korlátja és hibája ellenére valami nagyon jellegzetes attitűd (s értelmezési irány) megtestesítője volt a magyar kultúra történetében. A harmadik: a nyelvészek, akikről Simoncsics szól, ha nem is deviánsok, de valamiképpen mindannyian nehezített pályán mozgó, öntörvényű figurák, akik szakmai eredményeiket nem kis részben „ellenszélben” érték el. Ez, legalábbis számomra, megint bizalmat ébreszt a könyv (és szerzője) iránt.

A könyv harmadik fejezete hármas című: *Nyelv és történelem. Nyelvészet és pedagógia. Törvény és társadalom*. Ez a fejezet sok mindent elárul Simoncsics Péter szakmai érdeklődéséről – aki meg akarja ismerni őt, e fejezetet is meg kell ismernie. Két írást emelnék ki e fejezetből. Az egyik a Kunszabó Ferenc „nyelvészeti” praktikumát bíráló

esszé. A kritika, amit itt Simoncsics előad, jogos, a gesztus – a magyar közéletben – bátor. Valószínű, hogy egy magára, szakmájára adó nyelvésznek ilyen is kell írnia. Ez a szakmai higiénia része. Magam mégis sajnálom Simoncsics Péter idejét, hogy ilyesmire pazarlódott el. Mert Kunszabó (s társai) zagyvaságai kiirthatatlanok, szakmai érvek nem fognak rajtuk. A hülyeség örök, csak alakját változtatja. De azért mégis jó, hogy Simoncsics Péter e témakörben sem maradt néma. A másik a kötet utolsó írása, amelynek tárgyát az alcím mondja ki: *A törvényekről – a társadalomban, a természetben és a nyelvben*. Ez a 2010-ben, Bonyhádán, a „Lotz János Nyári Diákegyetemen” tartott előadás, magisztrális írás. Nagy és sokrétű anyagot fog egybe, tárgyias és tömör, s megmutatja, az igazi nyelvészet nagyon összetett valami, a világ a maga sokrétűségében jelenik meg benne – egy diszciplína szemszögéből, de a szögleteket, sarkokat le nem csiszolva, el nem tüntetve. Sőt, éppen rejtett összefüggéseiket téve láthatóvá. Sokat tanultam belőle, és tanulhat belőle mindenki, ha nem nyelvész is.

A könyvet e pár sor persze csak féloldalasan mutathatta be, egy nyelvész bizonyára más mozzanatokot emelne ki, mást érezne fontosnak stb. De, azt hiszem, a magam féloldalas megközelítésének is van némi jogosultsága, mert ez a könyv, ha jól értem, eleve nem csak a nyelvészeknek szól. Igazi hozadéka az a sokrétűség, amelyből a laikus, nem-nyelvész, mint e sorok írója is, okulással válogathat, miközben a tőle távolabbi összefüggések iránti érzékenysége is megnő.

(Nyelvészekről, nyelvészetről. 33 írás a Möbius-szalag másik oldaláról. Tinta Kiadó, 2017)

E számunkat nyomta és kötötte a Print 2000 Nyomda Kft.

print 2000
N Y O M D A K E T K E C S K E M É T

6000 Kecskemét, Nyomda u. 8.

Tel.: +36 76 501 240; Fax: +36 76 501 249

E-mail: info@print2000.hu

www.print2000.hu

Folyóiratunk megjelenését az Emberi Erőforrások Minisztériuma és a Nemzeti Kulturális Alap támogatja.

